

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשע"ה

קונטרס

קשר תפלין

מברר בעה"י שבקשר מרובע הנקרא קשר פשוט יש בו צורת דלי"ת

בעזרת החונן לאדם דעת

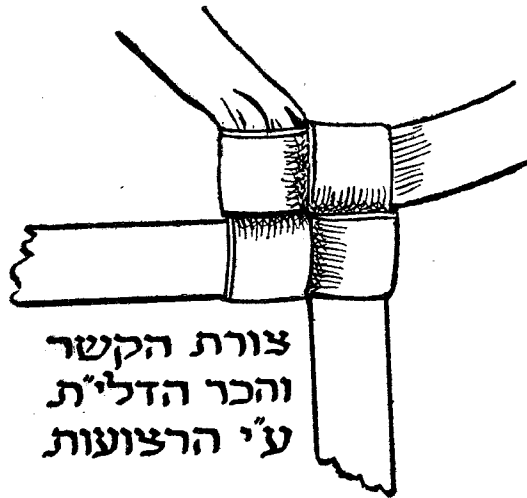
אלעזר בריזל

עיה"ק ירושלים ת"ו

תשכ"ז

קשר תפלין

מברר בעה"י שבקשר מרובע הנקרא קשר פשוט יש בו צורת דלי"ת

והיכר דלי"ת ע"י הרצועות מובא בגדולי המהברים, וראה באלי רבה סי' כ"ז אות יב,

התוכן

הקדמה

- פרק א' לשון הגמרא רש"י ותוספות מכל המסכתות השייכים לענין זה
- פרק ב' ביאור רחב בדברי רש"י ותוספות, וממציא חידוש בעה"י שברש"י יש ב' לשונות איך צריכין להיות היכר הדלי"ת.
- פרק ג' ביאור רחב בדברי הרמב"ם, והערה לדברי הגאון בעל חשק שלמה. ומתרץ כל הדיוקים בדברי הרמב"ם. ע"פ המסורה של קשר המרובע.
- פרק ד' בירור הב' דלתי"ן לפי דברי הוזה"ק בקשר המרובע. המיכוס.

הקדמה

שמעו דברי ידידים. ידוע הדבר ומפורסם הוא. אות דלי"ת נחקרו ישרים. איפוא הוא יתבוננו חלומדים.

בדבר קשר של תפלין שהיא הלכה למשה מסיני נחלקו בזה אבות העולם דבותינו הראשונים וגם האחרונים, וגמסר לנו צורתו בראיית העין וכמו שכתב הרמב"ם בהלכות תפלין פ"ג הלכה י"ג: „ואין אפשר להודיע צורתו בכתב אלא בראיית העין“ וגם על המסורת יש לנו חילוקים ונהרא נהרא ופשטיה ואלו ואלו דברי אלהים חיים.

והנה בימים האחרונים נדפס ספר תפארת חיים ע"י הרה"ג וכו' הרב חיים שרגא פייביל פרנק שליט"א דומ"צ ורב ימין משה, שם פוסל מסורה של חלק גדול בישראל, הנוהגים בקשר מרובע שנקרא קשר פשוט.

הרצועות כשעושים קשר סתם אינם עגולין ומדוע יעשה עגול וכי העוסק בעשיית הקשר הוא כ"כ בור שאיננו יודע שהמדובר הוא בדלי"ת בשביל צורת השם שיד"י. ועוד וכי בשביל זה יאמר הרמב"ם קשר מרובע בזמן שהקשר איננו מרובע וגם צורת דלי"ת איננו מרובע. ובספר פרדס רמונים שער האותיות כתב על אות מ"ם סתומה „אמנם היא מרובעת“.

ובפרט בנידון דידן שלשון „קשר מרובע“ ולשון „קשר כעין דלי"ת“ הם כתרתי דסדרי היתכן כזאת לפרש שלפיכך כתב הרמב"ם „מרובע“ כדי ללמד שעשה כעין דלי"ת, אתמהא!

הגע בעצמך, האם נכון לכתוב על בעל תפארת אר"י היאך מלאו וכו', במקום שמחבר זה, אין לו בדברי הרמב"ם שום תירוץ.

וקשר פשוט זה מכמה דורות נפוץ בישראל. מדברי הבית יוסף שמראה לנו איך לעשות ובשו"ת בית דוד שה"י מחכמי הספרדים, כותב שכן נהגו במקומם.

ובספר תשובה מאהבה ח"ב סי' כ"ז משבח הקשר מרובע זה, ושהוא ה"י מחכמי אשכנז. גם בקשר שנעשה בצורת דלי"ת, כמה פעמים נראה כצורת יו"ד, וצריכין לסמוך שהיכר הדלי"ת הוא ע"י הרצועות.

ומתורתן של ראשונים, המדרכי שסובר כשי' התוס' כתב: „אינם אותיות אלא קשורים בעלמא והרצועות ניתלין כדרךן ולא משום שם“ וראה מה שכתבתי בפ"ג בעה"י ישוב נכון בדברי הרמב"ם ע"פ המסורה של קשר המרובע. והשם הטוב יעזרנו עכ"ש שנוכה לאסוקי שמעתא אליביה דהילכתא.

הנה אע"פ שרבותי הראשונים כתבו, ככ"ז עוד נשאר לנו ספיקות בדבריהם. וביחוד בדברי רש"י והרמב"ם עדיין אין לנו בירור.

ומה מאד גדלה התימה על מחבר זה * שלפי דעתו רש"י והרמב"ם אומרים שצורת הדלי"ת מוכרת להיות בקשר עצמו ודוקא מבחוץ לצד שכולם רואים ולא לצד הגוף וכיון שגמר בדעתו כן, יצא מגדרו וכתב ביטויים נוראים, נגד אלו רבבות מאחב"י הרגילין בקשר המרובע, אשר לפי דברי מחבר זה אין עליו צורת דלי"ת ובספרו פ"ד אות ב' כותב: „ואינם עושים כמו שצוה רש"י וכו' ורש"י ז"ל מטפח להם על פניהם“, ומנין הוא יודע שרש"י מטפח, אולי יש דרך לומר שרש"י צוה לעשות כעין קשר זה ובודאי הוא לא מטפח אלא אדרבה שמח בנו.

כמו כן בדברי הרמב"ם יצא נגד הגאון דומ"צ בפרעשבורג שכתב בספרו תפארת אר"י שמדברי הרמב"ם שכתב שצריך קשר מרובע מוכרח לומר שצורת הדלי"ת ניכר ברצועות, בא בעל מחבר זה בפ"י אות ד' וכתב עליו „היאך מלאו לבו לומר כן בשיטת הרמב"ם שהתכוין על הרצועות, והלא רצועות מאן דכר שמה, ומאי דקשה ליה לשון הרמב"ם שכתב שהקשר ה"י מרובע פשוט הוא שהרמב"ם התכוין ללמדנו שלא יעשה הקשר עגול כצורת רי"ש אלא מרובע כמין דלי"ת“.

דבריו אינם מובנים, וכי מי הוא שיבוא לחשוש שמה יעשה הקשר עגול ואיך עושים הרצועות עגול בסכין או בתפירה כי דרך * בכל מקום שמוזכר בקונט' זה „מחבר זה“ הכוונה למחבר ספר תפארת חיים.

ונוייהן לבר פירוש ר"י דאקשר קאי כמו שפירש בערוך נ"י הקשר יפנה לצד חוץ אותו לצד שנראה כעין ד'.

ג. מנחות לה, ב. אמר רב יודא בריה דרשב"ש משמיה דרב קשר של תפלין הלמ"מ אמר רב נחמן ונוייהן לבר, רב אשי וכו' איתהפכא ליה וכו' וראו בל עמי הארץ וכו' אלו תפלין שבראש.
אמר רב יודא קשר של תפלין צריך שיהא למעלה, בדי שיהו ישראל למעלה ולא למטה. וצריך שיהא בלפי פנים בדי שיהו ישראל לפנים ולא לאחור.

רש"י שם קשר של תפלין שישים הרצועות על ראשו [כעין דליית] (כעין שיהא דליית) כדי שיהא שדי נראה עליהן דש"ן נראה בקמט בית חיצונה שבפל הקלף כעין ש"ן ודליית נראה בקשר ויו"ד נראה באותו של יד כמין רצועה קטנה וראשה כפוף מעט כמין יו"ד. ונוייהן לבר השם יהא נראה מבחוץ, לשון אחר נוייהן של רצועות שהן חלוקות מצד א' וצבועות שחורות והוא נוייהן. איתהפכא ליה שלא היתה הדליית ניכרת מבחוץ. תפלין של ראש שכתוב בו דוב השם ש"ן ודליית.

למעלה בגובה הראש לא למטה בצואר. כלפי פנים ממול עורף ולא בצדי הראש, לשון אחר כלפי פנים שיהא הקשר מבפנים והנוי של דליית מבחוץ כדאמרן ונוייהן לבר.

תוס' שם אלו תפלין שבראש פ"י בקונטרס שכתוב עליהן רוב השם ש"ן ודליית, ונראה דליית ויו"ד שברצועות לאו אותיות גמורות הן ולא חשיבי מן השם וכו' ובשום דוכתא לא קרי להו כי אם קשר של תפלין.

בדבות ו, א. וראו בל עמי הארץ וכו' אלו תפלין שבראש וכו'. רש"י שם לא מפרש כלום, והתוס' שם ד"ה אלו תפלין שבראש. כותב לפי שיטתו עיי"ש.

רש"י חולין ט. א. קשר של תפלין יש בו אומנות שעשוי כמו אות דליית וכו'.

פרק א

מקודם נעתיק בעה"י את דברי הגמרא, רש"י ותוספות, מבל המסכתות, השייכים לענין זה.

א. במסכת שבת סב, א. דאמר אבי ש"ן של תפלין הלכה למשה מסיני, ואמר אבי דליית של תפלין הלמ"מ, ואמר אבי יו"ד של תפלין הלמ"מ.

רש"י שם ש"ן שעשויה מעור החיצון עצמו קומט בה ג' קמטין כעין ש"ן משדי והדליית והיו"ד עשויין בקשר שקושר הרצועה אחת לצפון ואחת למזרח כמין ד' ורצועה קטנה מאוד תליה בה ואין בה אלא בפיה כמין יו"ד וכופאה בעור העור לח והיא בפופה לעולם.

תוס' שם ד"ה ש"ן של תפלין ולא גרסינן דליית ויו"ד של תפלין וכו' כדמוכח בפרק במה מדליקין (דף כח) גבי הא דתני רב יוסף לא הוכשרו למלאכת שמים וכו' ומוקי לרצועותיהן ולא פריך דליית של תפלין הלכה למשה מסיני כדפריך גבי ש"ן.

ב. במסכת עירובין צז, א. והאמר רב יודא בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב קשר של תפלין הלכה למשה מסיני היא ואמר רב נחמן ונוייהן לבר.

רש"י שם הלמ"מ היאך הוא עשוי שדומה לדליית ובתפירתן עשוי כמין ש"ן ורצועה קטנה קבועה בהן וראשה כפוף ודומה ליו"ד הרי שדי ונוייהן אותו היבר האותיות.

תוס' שם ד"ה קשר של תפלין פ"י בקונטרס ה"ל למשה מסיני איך הוא עשוי שדומה לדליית ובתפירתן עשוי כמין ש"ן ורצועה קבועה בהם וראשה כפוף ודומה ליו"ד הרי שדי ואין נראה לר"י דאין הלכה למשה מסיני אלא הש"ן בלבד וכו' משמע דאין קדושה אלא בש"ן בלבד והיא דוקא הלכה ולא מצינו בשום מקום שיהא הקשר קרוי ד'.

פרק ב

עשויין בקשר שקושר הרצועות אחת לצפון ואחת למזרח כעין ד"ר.

שם בהגהות רש"י, "לכאורה ה"ל להגיה למערב תחת למזרח". כי דברי רש"י לפי הגי' שלנו קשה להבין כי אם עומד למזרח או ד' של תפלין משוך צד אחד למזרח וצד אחד לדרום, ואם עומד למערב או צד אחד משוך למערב וצד אחד לצפון לכן כיון שרש"י התחיל בצפון אומר הרש"ש שצריך להגיה למערב תחת למזרח.

מלשון רש"י שכותב "שקושר ברצועות אחת לצפון ואחת" וכו' יכולים לדייק מזה שהדלי"ת נראה ברצועות, ובעל מחבר זה כתב "שע"י שמסבב וכורך הרצועות זה על זה מימין ומשמאל ומלמעלה נעשה הקשר בצורת דלי"ת ולכך הזכיר רש"י את הרצועות במחמכת"א אין בדבריו שום הבנה, הנה רש"י מסביר לן שהרצועה אחת לצפון ואחת וכו' הוא כעין דלי"ת, והוא אומר: ע"י שמסבב וכורך הרצועות וכו' הלא מהסיבוב בעת שעושה הקשר ומסבב וכורך אז הוא כופל הרצועות ותוחב צד האחד אל השני, ואיך יתאים הלשון לזה אחת לצפון וכו' אתמהא!

לכן יותר טוב לומר כדברי בעל תפארת ארי' שדברי רש"י הוא שהדלי"ת נראה ברצועות.

עוד אמר הכותב: עדיין אין אנו משוחררים כי חובה עלינו לפרש דברי רש"י כפי הגירסה שלנו ובפרט שהרש"ש בעצמו כתב רק לכאורה ואח"כ כתב "אולם ראיתי במדרכי בהלק"ס שהעתיק לשון רש"י כפי הגירסה שלפנינו". והנה לפרש דברי רש"י כפי הגירסה שלנו לא מצאתי שום דרך רק לומר שדברי רש"י שבכאן הוא המכוון לקשר המרובע והוא קשר הפשוט שלנו וכשתהפוך קשר זה תמצא הדלי"ת משוך הרגל שלו לצד צפון והגג שלו לצד מזרח. וע"י לקמן בדברי הסיכום.

בדברי רש"י שם כתב, ב. ד"ה שייך "והרצועה נקשרת כמין דלי"ת וכן ברש"י במסכת ברכות כג. ד"ה שלא "ובקשר נראה בעשייתו כמין דלי"ת" מאלו ב' מקומות ג"כ כותב כתפארת ארי' שקאי על הרצועות ומחבר זה כותב שקאי דוקא על הקשר. ולפענ"ד יפה כתב כאן שמסתבר לומר שקאי על הקשר.

בדברי רש"י מנחות לה. ב. מדייק כתפארת ארי' מלשון רש"י: "שישים הרצועות על ראשו בענין שיהי ד"ר מזה משמע שהדלי"ת נראה על ידי הרצועות, ומחבר זה אומר דרש"י קיצר בלשוננו כאן.

הדבר ברור של הלכה למשה מסיני שישנו בתפלין מעקב, ואם לא עשאו התפלין פסולין. הנה לפי שיטת רש"י יש ד' הלמ"מ בזה ג' הלכות בג' האותיות שד"י והרביעית שהתפלין צריכין קשר. וכן הוא מפורש בספר יראים שהזכיר את הלמ"מ בג' האותיות ואח"כ הזכיר מימרא קשר של תפלין הלמ"מ. ולשיטת התוס' יש ב' הלכות א' שייך של תפלין הלמ"מ; ב' קשר של תפלין הלמ"מ. האור זרוע בס"י תקס"ו מסיק דאע"פ שלא נאמרה הלמ"מ על אותיות דלי"ת ויו"ד מ"מ כיון דיש לנו הלמ"מ על קשר תפלין, בהלכה זו קבלנו גם צורתו שיהי כעין דלי"ת ומעקב בדיעבד.

ומדברי התוס' משמע שאותיות דלי"ת ויו"ד אינם הלמ"מ ואינם צריכין להיות כלל בתפלין וראה במדרכי הלכות קטנות הלכות תפלין וז"ל: "אלא ודאי אינם אותיות אלא קשורים בעלמא והרצועות ניתלין כדרכן".

וכנראה שמנהג ישראל קדושים שהיו תמיד רגילין לסדר הדלי"ת והיו"ד כדי להשלים השם. כן יש לנו כמה גדולי ראשונים שהולכים בשיטה זו. ודברי רבינו האלפס ג"כ משמע כך, שלא הזכיר צורך האותיות של דלי"ת ויו"ד כלל.

וכן משמע מרבינו בעל האגודה במסכת עירובין סימן ק'.

והאומרים שיש תקנת חכמים על שתי אותיות אלו, לפענ"ד אין לזה מקור, כי מי הם החכמים שתיקנו אותם, הלא בתלמוד לא נמצא זה, וגם בדברי הגאונים לא מצאתי שיוכירוהו בשם תקנה.

מכל האמור יוצא לן שלשיטת התוס' ולכל ההלכים בשיטתו, אין לנו שום צורך לברר בענין צורת הדלי"ת כיון שאין בזה שום עיכוב. ולכן נברר צורת הדלי"ת לשיטת רש"י.

בספר תפארת ארי' מהגאון רמ"ל ליטש ראוענבוים ז"ל האריך לדייק מדברי רש"י שהאי הלמ"מ שתפלין צריך דלי"ת איננו מקומו להיות בקשר עצמו, אלא ברצועות היוצאות מן הקשר. ומחבר זה מביא כל דבריו בזה, אבל הוא סותר את כל דיוקיו.

אמר הכותב: גם אני ההדיוס אענה את חלקי בזה.

בדברי רש"י שבת סב. א. יש לדייק דמהני הדלי"ת ברצועות לשון רש"י. "והדלי"ת והיו"ד

הוא מבפנים. ומה שפירש רש"י „איתהפכא ליה שלא היתה הדליית נכרת מבחוץ" זה קאי ללשון ראשון של רש"י.

וכאשר הגעתי לדברי רש"י שם, ד"ה כלפי פנים לשון אחר כלפי פנים שיהא הקשר מבפנים, והנוי של דליית מבחוץ כדאמרן ונוייהן לבר. ובפרט לפי הגירסה שברש"י על הרי"ף שגורס בגמרא וצריך להיות הקשר מבפנים, או אמור אמרתי שנראה בעליל כי ללשון זה בודאי שרש"י מדבר רק על קשר המרובע שנקרא קשר פשוט, שמבפנים יש לו צורת דליית והנוי של קשר זה הוא מבחוץ, וזה מדויק בדברי רש"י שכותב והנוי של דליית מבחוץ כדאמרן ונוייהן לבר, והוא דברי רש"י כאן ללשון השני וזה מפורש ג"כ בדברי רש"י בד"ה ונוייהן.

ובזה יתורץ היטב קושית הרא"ש שם בפסקי הרא"ש על הרי"ף שמקשה על דברי רש"י שכותב כן, והלא הדליית היא הקשר, אבל כפי שכתבתי אין כאן קושיא כלל כי הקשר שהוא הדליית הוא מבפנים ורק הנוי שלו הוא מבחוץ, וראה שם בדברי הרא"ש ותראה שלא הי' לו גירסה זו „ונוי" של הדליית ולפיכך הקשה מה שהקשה. הודות להשם הטוב שנבתי לברר דברי רש"י. כעת נבוא לדברי הרמב"ם.

פרק ג.

הרמב"ם הלכות תפלין פ"ג הלכה א' כתב שמונה הלכות יש במעשה התפלין כולן הלכות למי"מ וכו'. הקשר שלהן קשר ידוע כצורת דליית ובהלכה י"ג כתב וקושר קשר מרובע כמין דליית ובעל מעשי רוקח הגיה שצ"ל כמ"ם סתומה, דקשר מרובע איננו כצורת דליית, ויש להסתפק אם גם בהלכה א, הוא מגיה כך, או אפשר דעתו לומר שבהלכה א. דנקט כקשר ידוע כצורת ד' הוא לאו דוקא.

ויש קצת הוכחה לזה כי למה צריך הרמב"ם לכתוב שתי תיבות מיותרים אלא אפשר לומר דהלכה למי"מ נאמרה רק על צורך הקשר והרמב"ם מוסיף שהקשר ידוע שעושים כצורת ד' אבל איננו לעיכוכא ולפיכך בהלכה י"ג אמר לבחור בקשר מרובע.

ונלפע"ד לומר לפיכך כתב הרמב"ם לבחור בקשר המרובע, כיון ששמענו הלכה למי"מ בתפלין שצריכין להיות מרובעות, וזה אליביה דכו"ע, לכן אחרי ששמענו סתם קשר תפלין הלכה למי"מ יש לבחור בקשר המרובע שיש

ונלפע"ד איננו רואה כאן קיצור לשון והנני רואה כאן בדברי רש"י שני דיוקים בתחילת דברי רש"י שכתב „שישים הרצועות על ראשו בענין שיהא דליית" הרי זה כאומר שקאי הדליית על הרצועות אחרי זה כותב רש"י „ודליית" נראה בקשר" הרי זה כאומר שקאי הדליית על הקשר עצמו.

ובעה"י יש לי בכאן חידוש.

הגה בדברי רש"י שם ד"ה ונוייהן יש שני פירושים או שקאי על אותיות השם או שקאי על הרצועות ויש להקשות מדוע לא פירש רש"י כפירוש התוס' במסכת עירובין שקאי על הקשר, הלא פשוט הגמ' משמע שמדובר על הקשר. ורב נחמן מוסיף על דברי רב יודא בריה דרשב"ש שאמר קשר תפלין הלמ"מ. ונלפע"ד לתרץ, רש"י מדייק מדוע נקט רב נחמן לשון רבים „ונוייהן" אם המדובר על הקשר, לכן במסכת עירובין בדברי רב יודא וכו' שאמר קשר תפלין וכו' ופירש"י שם גם את הלמ"מ שצריך כל ג' האותיות של השם ע"ז בא רב נחמן לומר ונוייהן דקאי על היכר האותיות וכאן במסכת מנחות פירש"י גם לשון אחר דקאי על הרצועות, ויש להקשות איך רב נחמן מוסיף בזה על דברי רבי יודא הלא רב יודא מדבר רק מהקשר, ומוכרח לומר דעת רש"י בלשון זה שהדליית הוא ניכר ברצועות, והוא שייך להקשר.

יוצא לנו חידוש שברש"י יש שני לשונות איך הוא היכר הדליית ללשון ראשון היכר הדליית דוקא בקשר וללשון שני היכר הדליית הוא ברצועות. והתוס' לשיטתו שאין צריך כלל היכר אותיות לכן פירש התוס' דקאי על הקשר שזהו דהלכה למי"מ ומה שמוכיר שם התוס' צד שנראה כעין ד' הוא כיון שעושים הדליית וי"ד מצד דמנהג וגם יש בזה נוי לקשר מפרש רב נחמן שנוי הקשר צריך להיות לבר, ומה שנקט לשון רבים התוס' יתרץ שקאי על תפלין דעלמא.

וכעת יתורץ הדיוקים בדברי רש"י הג"ל כיון שיש שני לשונות ברש"י א"כ הדיוקים בדברי רש"י ברכות כג. ובשבת כח. קאי לפי לשון ראשון של רש"י במנחות לה. והדיוק בשבת סב. קאי לפי לשון שני של רש"י שם. כל זה כתבתי לדעת האומרים שהדליית הוא ברצועות.

ולפי מה שפרשתי לעיל שלרש"י צורת הדליית הוא בקשר המרובע בפנים ולא בחוץ בא הלשון אחר כאן לומר ונוייהן על הרצועות שצבץ השחרות יהי' מלבר אבל צורת הדליית

ומחבר זה הביא את דבריו בפ"ב אות ח"ט. בא לחדש ולומר שיש דיעה שלישית בהמסורה של הלכה למשה מסיני ולדעתו הוא דעת הרמב"ם והשמושא דבא שאותיות ש"ן ודל"ת הם הלמ"מ ורק אות יו"ד לא.

הדבר מתמיה איך יכולין לכתוב דבר זה כי הלכות למשה מסיני הם מסורת שנמסרו לנו מדר דר והם נמצאים בתלמוד ומי יבוא אחרי חתימת התלמוד ולחדש בזה חידוש שלא נמצא שום רמז בתלמוד. הנה לפנינו בתלמוד דברי אביי במסכת שבת סב, א. ש"ן של תפלין וכו' ויש שם שני גירסאות גירסת רש"י שכל ג' אותיות הם הלמ"מ וגירסת תוס' שרק השי"ן ותו לא. ואיפה הוא הגירסה השלישית. וכל דבריו שם אין להבין, כי כבר הוכחנו שיטת הרמב"ם הוא כשיטת התוס', וכ"כ בשימושא רבה ומפורש בדברי העיסור ח"ב בעניני תפלין, ואיכא נוסחא דלא כתיב בהו יו"ד ודל"ת אלא ש"ן ותו לא וכו' ובשימושא רבה קטיר להו כעין דל"ת ובדרעה כעין יו"ד ש"מ דליתא בנוסחא, והכי מסתבר דקשר של תפלין במנהגא תליא מילתא ומה שכתב „במנהגא תליא“ הרי זה בא להזהיר לא לזלזל ח"ו בקשר שאח"כ נזהגין בו, כי לא נמסר לבורים.

ומה שרוצה להוכיח מסיפור מעשה „איך שהנביא הוריד את משה רע"י מהימנא, צד לי מאוד שהנני מוכרח כאן לנגוע קצת בכבוד גברא רבא, שספרו נתפרסם לשבת, והוא הגאון המפורסם בעל „סדר הדורות“ וידוע גודל גאונותו כמו שהעיד עליו מרן החיד"א ז"ל בשם הגדולים את רבי יחיאל ברם דא עקא שהעתיק במה שראה שנדפס כבר, ולא נתן לב לבדוק אחריהם וכמו שכתוב ע"ז בעל „שם הגדולים“.

וכן הדבר בסיפור זה ראה בספר החפץ חיים חייו ופעליו כרך שלישי דף תתרס"ד שמרן בעל החפץ חיים „לא נמנע גם מלמתוח ביקורת חריפה על הגאון בעל סדר הדורות על שהכניס בחיבורו דברי הוזה והבל בדברי דבינו חס עם משה רבינו“.

הרי לנו מפורש יוצא מפי כהן גדול בעל החפץ חיים שסיפור זה הוא דברי הוזה והבל ואין להעתיק סיפורים אלו ובפרט לא להכניסו בחדרי ההלכה אשר אפי' בסיפור אמיתי בכגון דא אמרינן תורה לא בשמים היא. בודאי שאין מקומו כאן כלל ואין להביא מזה שום הוכחה בענין הלכה למעשה.

והתמיה היא כפולה, כי סיפור זה נובע מדברי שלשלת הקבלה, והוא בעצמו כותב שם

בו מעלה יתירה בתפלין עצמן זה כתבתי בדרך אפשר.

ויש דרך שני בדברי הרמב"ם כי בהלכה א' שכתב כעין ד' הכוונה על הרצונות שמוכרחין להיות כעין דל"ת, ורק בהלכה י"ג הגיה שהקשר בעצמו יהי כעין מ"ס סתומה. וכל זה כתבתי לדברי בעל מעשי רוקח.

אמר הכותב: נתתי אל לבי לחקור בדברי הרמב"ם וראיתי בו כמה דיוקיס: א) בהלכ א' כותב: „ושיהיה הקשר שלהן קשר ידוע כצורת דל"ת מה זה כל האריכות מדוע לא מספיק שיכתוב ושיהיה הקשר שלהן כצורת דל"ת למה לי שתי מילות אלו: „קשר ידוע“.

ב) בהלכה י"ג: „וקושר קשר מרובע כמין דל"ת“, לפי הגירסה שלפנינו הרבד מתמיה, כי אם זה מרובע איננו כמין דל"ת.

ג) שם „ואי אפשר להודיע צורתו בכתב אלא בראיית העין“. הרמב"ם שמסביר לנו בכל מקצועי התורה, והנה גם כאן ראה בהלכות תפלין איך הרמב"ם מצייר סידור הפרשיות וסידור השי"ן, ורק כאן אין באפשרותו להודיע צורת הדל"ת ואם היה כותב שאי אפשר ללמדו איך לעשותו על ידי הכתב גם כן היה קשה להבין כי הלא השמושא רבא כותב איך לעשותו ועיין בבית יוסף סוף סימן ל"ב דברי הר"י אסכנדרוני ז"ל ודברי אורחות חיים שמבארים בכתב איך לעשותו, ורק הרמב"ם בלשונו הוזה הצח והנעים, אין באפשרותו להודיע לנו. ובפרט שכותב שא"א להודיע צורתו זאת אומרת שא"א להראות לנו את צורת הקשר, דבר שכל בר הבנה יצייר אותו. אין זה פשוט.

ואען ואומר אף שידעתי מן ערכי בכל זאת את פי לא חסמתי לדבר ולגלות דבר אשר גדולים וטובים ממני נשאר בזה בצע"ג.

והנה לפענ"ד יש לומר שהרמב"ם סובר כשיטת התוס' שהלכה למשה מסיני נאמרה על השי"ן לבד ולא על דל"ת ויו"ד והא ראי' שכותב בהלכה י"ג „וכן בשל יד קושר קשר כמין יו"ד“. ואיננו מוזכר בהלכה א' במקום שהזכיר את כל ההלכות למשה מסיני שיש בתפלין.

והראני חתני הגרצ"ס הי"ד ד' הרמב"ם בפ"י המשניות בהקדמתו לסדר זרעים שמזכיר כל הלמ"מ וכותב שם ש"ן של תפלין הלמ"מ קשר של תפלין הלמ"מ, ואיננו מזכיר דל"ת ויו"ד כלל, הרי מוכרח לומר שסובר כשיטת התוס' ואין לנו לעשות מחלוקת בדברי הרמב"ם עצמו לפירה"מ — ולדי החזקה.

ולא אמצע מלעזרר גם בדברי הגאון בעל חשק שלמה על מנחות לה, ב. ובספרו בנין שלמה הלכות תפלין סי' ד' האריך הרבה

פרק ד

בזוה"ק פרשת פינחס דף רנ"ח ועוד ש' תלת רצועות, ד' קשר של תפלין מאחוריו, י' קשר ותפלין דיד ובגין דא שדי' מלבר וכו' ולקשר תפלין מאחור ד' כפולה אוף הכי ש' כפולה.

ובספר פרי עץ חיים שער התפלין פ"ה כ' בשם מהר"מ די לוזאנאי שמכאן שצריך בקשר צורת ד' כפולה.

וכידוע שכמה גאונים וצדיקים היו נוהגים בקשר גדול כמ"ם סתומה עם חלל באמצע ואמרו שזהו הסוד שכתוב בזוהר ומפורש בפרי עץ חיים.

והנה בתורת הנסתר בסוד של אות דל"ת כפולה, אמנם שהני מרגיש את עצמי רחוק מאוד מלהשיג בנסתרות, אף על פי כן נתייעצתי עם הגה"צ המקובל רבי אהרן סלוטקין שליט"א שיש מקום לקשר המרובע והסתום, סוד של ב' דלתי"ן ע"י הסיבוב של ד' צדדי הקשר מבחוץ, בבחינה כנשר— הפורש כנפיו לשמור ילדיו. אפשר לומר סוד הכוונה הרמוזה בזוה"ק שלב' דליתין לקשר תפלין ושהם מסוד שדי' וכאמור שם שיהיו מלבר. והכוונה היא שלא די שהם מבחוץ לבתים. אלא גם הב' דליתין יהיו מסביב לקשר ולא בפנים הקשר, זאת אומרת שהקשר הוא רבוע וסתום מבפנים ועל כל ד' צדדיו מבחוץ סובבים הב' דליתין בבחינת אור מקיף וסובכים על הקשר, ואנחנו אומרים ובצל שדי יתלונן ומתחננים ובצל כנפין תסתירונו. והב' דליתין, יש בו הסוד שהקב"ה מגן על ישראל, וכמו במדבר שהקיף אותם בעננים מכל הצדדים.

וש"ב ה' משה מרזל נ"י משטראסכורג העיר לי שלפי האמור יובן דברי רבי שמעון במסכת סוכה ו ב, שמצריך ד' דפנות לסוכה, וזהו לשיטתו האומר בזוה"ק בהיקף ב' דלתי"ן סביבות הקשר, והאורות מקיפין בבחינת סוכה מכל ד' צדדיו, כדי להגן על ישראל.

ולפי הגירסה שנמצא ברש"י על הרי"ף שהזכרנו לעיל הרי דבר זה כמפורש בגמרא "וצריך שיהא הקשר מבפנים כדי שיהיו ישראל לפנים" פירוש כמו שהקשר הוא מבפנים והב' דלתי"ן סובבים אותו מכל הצדדים כגו כן יהיו ישראל תמיד לפנים והשם הטוב יקבל תפלתו ובקשתו ובצל כנפין תסתירונו וזה הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל ה' שומר ה' צלך על ידי ימינך וגו' הודות לה' הטוב שזכית ליישב את כל הקושיות שהקשו על קשר זה.

שיש לו ספיקות הרבה, עד שחקר ומצא שהמעשה ה' בנוסח אחר לגמרי, ומובא גם בסדר הדורות. ומעתה אין שום מקור להמצא דיעה שלישית.

נחזור לעניננו ונאמר את הגלפעי"ד. דברי הרמב"ם יתורץ ע"פ המסורה של קשר מרובע הנקרא בפי כל קשר פשוט, אשר מבחוץ לא ניכר צורת הדל"ת, ורק בתוך תוכו של הקשר זאת אומרת הרצועה שנכפלה מלפנים אשר לצד הצואר נראה כצורת דל"ת הפוכה אבל בתוכו הוא צורת דל"ת באופן ישר, ומה שאמרו בגמרא וגוייהן אין הפירוש על הקשר אלא על הרצועות וכלשון שני שברש"י במנחות צורת דל"ת זו הראני הגר"י ראבינוויץ שליט"א. עכשיו נבוא לדברי הרמב"ם ונמצא בלשונו המתוק את גופת הצופים. א) בהלכה א' שכותב "ושיהיה הקשר שלהן קשר ידוע כצורת דל"ת" פירוש שהקשר רק זהו שנאמרה מפי הלכה למ"מ וקשר זה ידוע לנו שיש לו צורת דל"ת אע"פ שמבחוץ אינו ניכר מ"מ ידוע לנו שכתוכו יש בו צורת הדל"ת:

ב. בהלכה י"ג שכותב "וקושר קשר מרובע כמין דל"ת" פירוש שהקשר הוא מרובע והוא קשר הפשוט שלנו והוא כמין דל"ת כי בתוכו טמון הדל"ת.

ג. מה טוב ומה נעים דברי קודש של רבינו משה ב"ר מיימין, שכתב "שאי אפשר להודיע צורתו בכתב אלא בראיית העין" שאין יציר דבר שנמצא טמון בפנים ואיננו ניכר מבחוץ ואי אפשר להראות את הדל"ת רק בראיית העין של הקשר. הנה מתורץ בעה"י כל הדיוקים שבדברי הרמב"ם, וע"פ המסורה של קשר הפשוט. ובספר אות חיים ושלום מאדמו"ר ממונקטש ז"ל הלכות תפלין סי' ל"ב נשאר בקושי" על קשר זה, כיון שהדל"ת הוא רק לצד הגוף, ובגמרא אמרו וגוייהן מלבר, אח"כ כותב שלכמה גדולים ובתוכם רבינו משינאווע זל"ה ה' קשר פשוט ובודאי מצוה ליישב עכ"ל.

אמר הכותב: ישתבח שמו שזכית לקחת עלי המצוה הגדולה ליישב ובעזר השם יתברך בארתי לעיל באריכות שקשר זה יש בו דל"ת או מצד הרצועות או מצד שיש בו הדל"ת לצד הגוף והגמרא וגוייהן מלבר לא קאי על הדל"ת לפי לשון שני ברש"י מנחות לה. ולפי מה שכתבתי בשם העיטור שתלוי במנהג, אין להקשות עלינו מדברי תרומ"ד סי' קע"ט ומובא בפרישה סוף סי' לב. כי הם דיברו לפי מנהג מקומם, אבל אנחנו שקבלנו המסורת של קשר פשוט, מדור דור עלינו לפרש כן בגמרא ושיש הוכחה שכן מוכרח לומר בדברי רש"י שבת סב. וגם בדברי הרמב"ם,

קשר מרובע שנקרא קשר פשוט כידוע שזהו מהקשרים המפורסמים ואשר חלק גדול בישראל קיבל מסודה זו מכמה דורות.

ואע"פ שלדינא הדל"ת איננו מעכב, מ"מ מהר"ל בהלכות ציצית ותפלין מזהיר על רצועות של ראש העשוין לתלות מן הקשר שיהי' כעין דלית, והנה הפרישה בס"ל ב"ב אות נ"ו כתב בשם תדה"ד ולא מועיל צורת הדל"ת ע"י הרצועות, אבל הא"ד ס"י כ"ז אות י"ב מסיק כדברי המהר"ל ומביא גם בשם מ"ט שהיכר הדל"ת הוא ע"י הרצועות, ומשמע מדבריו שגם דברי השו"ע מתפרש כך.

ומה יש לנו עוד לפקפק על קשר זה, בזמן שאנו רואים שאיר לומד כן בשו"ע.

ודאח"כ שם באשל אברהם מהגאון מבושטש איך ששקשר הפשוט נמצא אות הדל"ת ומסיק שם, "ומ"מ טוב יותר שישאר כל א"א במנהגו בזה, כי יש בזה זכות לכל צד".

מכל האמור יוצא לך, שישדאל קדושים מחמירין על עצמן לעשות הדל"ת והי"ד כדי למלאות אותיות השם. וכל א"א יחזיק במנהגו, כי יש זכות לכל צד פירוש לכל אופני המסורות של קשר תפלין יש בהם צורת הדל"ת

ועל כולם אני קורא ועמך כולם צדיקים.

ואחב"י הרגילין בקשר מרובע שנקרא קשר פשוט, והרצועות יוצאות מן הקשר כמין דל"ת, בודאי שמקימין מצות תפלין בכל פרטיו.

בעה"ה הבאתי כל הני דבוחתא הסוברים כתוס' וכבר הכריע מרן הבית יוסף סוף סי' ל"ב. ששיטת התוס' זהו שיטת רוב הפוסקים שכתב על דברי הטור שאמר לעשות הדל"ת וי"ד בתפלין וזה לשון מרן הב"י "ואע"פ שהתוס' והרא"ש והמרדכי והסמ"ג כתבו דנראה דל"ת וי"ד לאו אותיות גמורות הן ולא חשיבי אותיות השם, סתם רבינו דבריו כדברי דש"י מלשון זה משמע דלענין דינא יש לנו רוב פוסקים שאין הכרח לאותיות אלו בתפלין מ"מ נוהגין כרש"י, ובאמת לשון המרדכי בהל' קטנות מדויק כן שאחרי שהביא כמה ראיות דלא כרש"י מסיק "והמחמיר תבוא עליו ברכה". מרן בשו"ע נוהד מאוד שלא להכניס צורך השי"ן עם הדל"ת וי"ד כדא מתא ושם בסעיף מ"ב לצורך השי"ן כתב שזהו הלכה למ"מ וממילא הוא לעיכובא, אבל בסעיף נ"ב לצורך הדל"ת וי"ד לא הזכיר שם הלכה למ"מ, ובדואי שאיננו לעיכובא ולא נפסל התפלין כשהסדר הדל"ת או הי"ד.

יש מפוסקים האחרונים שהעתיקו בדבריהם כשיטת דש"י, ואפשר מצד חומרא כתבו כן. וכן משמע מדברי הפרי מגדים שם סעיף ס"ט "ועתה" שבת סב. אי דל"ת וי"ד הלמ"מ אי לאו, ומ"מ יראה דאין לעשות הקשר כ"א לשמה, ואין לעשות אותם ע"י קטן" הרי לך כאמור כי לענין האותיות של דל"ת וי"ד היו יכולין לעשות ע"י קטן, רק כיון שהקשר הוא הלמ"מ לכן אין לעשות ע"י קטן. ועוד משום חומרא שנהגו לעשות הדל"ת וי"ד.

ומה שחדשתי בעה"י הוא: כי קשר המרובע שנקרא קשר פשוט וצורת הדל"ת שלו, מדויק בדברי רש"י והרמב"ם.

קשר זה נעשה ברצועות כפולות, ויש לו ב' ציורין:

א. לצד הגוף נראה הדל"ת הפוכה, והגוי שלו נראה והוא צבע השחרות, ונמשך צד אחד למזרח וצד אחד לצפון כדברי רש"י שבת סב. א, ומבפנים דל"ת זו ישר, צד אחד למזרח וצד אחד לדרום, וכדברי רש"י במנחות לה, ב וצריך שיהא מבפנים פירוש שיהי' צורת הדל"ת מבפנים ממש. ואין יכולין לראותו בכתב כמו שכתב הדמב"ם "אלא בראיית העין" פירוש כשאוחזין הקשר בידים, ומסתכלין בפנים רואים את הדל"ת ישר.

ב. לצד החיצון נראה הקשר מרובע כדברי הרמב"ם והגוי שלו שהוא צבע השחרות צריך להיות מבחוץ, וזהו כדברי רש"י שם במנחות וגויהן של רצועות פירוש רצועות הכפולות שבקשר יהיו מב' הצדדים גויהן מלבר. ולפי דברי הזה"ק בקשר המרובע סובבים ב' דל"תין מלבר והקשר הוא מבפנים.

והזה"ק שכותב "שהי' הב' דל"תין מלבר כמו במזוזה". יש לפרש כמו במזוזה אמרינו בגמרא מנחות ל, ב "מדת הקב"ה — עבדיו יושבין מבפנים והוא משמרן מבחוץ" וכן בתפלין יוצאין אורות מקיפין לשמור את עמו ישראל מכל הצדדים והם מבפנים. ויהי רצון שיתגלה האורות בב"א.

ביאור בדברי מרן הב"י בעל השו"ע

מרן הבית יוסף בסוף סי' לב. בשם הר"י אסקנדרני, מסביל איך לעשות קשר של תפלין, וכל מי שיקח התפלין עם הרצועות ועושה כל מה שכתוב שם הרי יוצא בידו קשר המרובע שנקרא קשר פשוט.

דברי מרן מתבאר בשני אופנים.

א. כפי הציור שהדפסתי בראש הקונטרס, צורת הקשר והזכר הדלי"ת ע"י הרצועות והוא כדברי הא"י רבה שלומד כן בשו"ע כ"ז סעי' י' וצריך שיהא המקום שבקשר שנראה כעין דלי"ת לצד חוץ" וכן המשנה ברורה שם סעי' ק ל"ז העתיק דברי הא"ר כי ע"י הרצועות היוצאות מתוך הקשר למטה נעשה הדלי"ת. גם בסוף סי' ל"ב הסכים לדברי התפארת ארי' ותשובה מאהבה האומרים שקשר פשוט הוא שיש בו הדלי"ת ע"י הרצועות ומכוון יותר לדינא. ומה שאומרים שהמ"ב בעצמו הלך בתפלין שהדלי"ת ה"י בקשר עצמו, אין זה סתירה כלל, כי שניהם היו טובים בעיניו. ולהקשר כמ"ם סתומה עם החלל בתוכו כתב עלי' שזהו כשני דלתי"ן עיי"ש.

ודברי הב"י הנ"ל מדוקדק היטב שכתב: „כי בזה תהא מלמטה צורת הדלי"ת ממש, מלבד הריבוע העליון" פירוש בצורת קשר זה הדלי"ת מלמטה ע"י הרצועות הריבוע הוא מלמעלה, וראה בשו"ת תשובה מאהבה ח"ב סי' כ"ז, שמהיר לא לשנות מסורה זו.

מדברי המרדכי שכתב: „אינם אותיות אלא קשורים בעלמא והרצועות ניתלין כדרכן בלא שם" קצת יש להוכיח מזה, שלדעת הסוברים שיש הלמ"מ לכל ג' האותיות נכרים הם ע"י רצועות הניתלין, אבל המרדכי סובר שאין צורך בהם, ולפיכך כתב „שהרצועות ניתלין כדרכן בלא שם".

ב. בתוך תוכו של קשר זה יש צורת דלי"ת ואי אפשר להודיע צורתו אלא בראיית העין, וכל דברי הרמב"ם פ"ג מהלכות תפלין מדוקדק היטב עיי"ז
גם דברי הב"י הנ"ל יכולין לפרש כך, שצורת הדלי"ת מלמטה פירוש לצד הגוף והריבוע הוא העליון פירוש לצד החוץ.

דבר שנתקשה בו משה רבינו והקב"ה הראה לו קשר תפלין

בגמרא ברכות ז', א. א"ר יוחנן משום רבי יוסי ג' דברים בקש משה מלפני הקב"ה וכו' הודיעני נא את דרכיך אמר לפניו רבש"ע מפני מה וכו' יש צדיק ורע לו וכו' וראית את אחורי ופני לא יראו א"ר חנא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא מלמד שהראה הקב"ה למשה קשר של תפלין".

אפשר לומר שזהו שנתקשה משה רבינו מדוע יש צדיק ורע לו, והקב"ה אמר לו וראית את אחורי פירוש שהראהו שכר טוב הצפון לצדיקים לעתיד לבוא, וזהו „אחורי" שהו זמן שיבוא אחרינו, אבל „ופני לא יראו" פירוש שכעוה"ו שהוא הזמן שלפניו לא יכולין לראותו. ואז הראהו קשר תפלין והוא סוד הדלתי"ן הסובבין את הקשר מכל ד' צדידין וכמו שאמרו בגמרא מנחות ל"ה שיהי' הקשר מכפנים וכמו שאמרו שם דף ל', ב. מדת הקב"ה — עבדיו יושבין מכפנים והוא משמין מבחוץ.

הרחמן הוא יוכנו ליום שכולו ארוך צדיקים יושבין ועמרומתהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה, ויהי רצון שתשים חלקנו עמהם.